УДК 81’276.3-055.181’255.4

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

Л. М. Рубан,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01601, Україна,
E-mail: mlarissa2010@mail.ru

Автор статті розкриває гендерні особливості перекладу художнього тексту. Працюючи з художнім текстом, перекладач повинен враховувати гендерні й культурологічні особливості мови перекладу, звертати увагу на стереотипні судження про чоловіка і жінку, прагнути бути не лише перекладачем, а й співавтором художнього твору. Оскільки гендерні особливості перекладу художнього тексту ставлять перед перекладачем досить складні завдання, ігнорувати їх він не має права.

Ключові слова: *гендер, переклад, художній текст, художній переклад, гендерний стереотип.*

Постановка проблеми. Сьогодні актуальним питанням дослідження в мовознавстві є гендерний аспект перекладу художнього тексту. Жіночий рух, що відбувся на Заході в 60-70 роках XX століття, став підставою для формування наукового напряму, який вивчає гендерний фактор в мові і комунікації.

Центральне місце в гендерних дослідженнях посідає поняття «*гендер*». Термін «гендер» належить до англійської мови і культури західної цивілізації. У вітчизняному мовознавстві він запозичений з англійської мови і не має адекватного перекладу. Термін «гендер» є складовою частиною сучасного процесу глобалізації [5]. Як стверджують Дж. Лорбер і С. Фаррелл, «…в реальності і повсякденних практиках *гендер* пронизує всі аспекти нашого життя від мікро – до макрорівня» [13, с. 189].

Аналіз актуальних досліджень. Першопрохідцями у царині гендерних досліджень були британські та американські лінгвісти: С. Беннет, Дж. Міллс, Л. Паттерсон, Дж. Уілліамс та ін. Розробці гендерного напряму в мовознавстві присвячено ряд досліджень відомих вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Це, насамперед, В. Агєєва, О. Антинескул, О. Бондаренко, Н. Борисенко, О. Горошко, М. Дмитрієва, А. Кириліна, О. Козачишина, А. Мартинюк, С. Охотнікова, Л. Ставицька, О. Кісь, Г. Улюра та ін. Гендерні особливості перекладу викладені в наукових працях низки дослідників. Серед них: А. Вандишева (відтворення гендерно орієнтованої лексики у різних картинах світу); С. Засєкін (відмінності у виборі мовних засобів, використаних для реалізації концептуальної інформації представниками обох статей); В. Красильникова (мовленнєві прояви мовної особистості перекладача у тексті перекладу на семантичному рівні); О. Мойсова (лексико-граматичні розходження між текстом оригіналу та текстом перекладу); Ю. Олексійчук (гендерні особливості перекладу синтаксичних структур) та О. Сизова (відтворення в перекладі гендерної ідентичності авторів українського жіночого поетичного дискурсу) [4, с. 472]. Аналіз літератури дає змогу констатувати, що в зазначених наукових працях гендерні особливості перекладу художнього тексту розкриті не в повній мірі й потребують подальшого дослідження.

Мета статті – науково обґрунтувати та розкрити гендерні особливості перекладу художнього тексту. **Предмет дослідження** – гендерний аспект художнього тексту.

Об’єкт дослідження – англомовний художній текст та тексти перекладів його українською мовою.

Завдання дослідження – з'ясувати гендерні особливості художнього тексту; встановити залежність особливостей перекладу від біологічної статі перекладача.

Виклад основного матеріалу. Переклад посідає вагоме місце у літературному процесі. Що стосується художнього перекладу, то за словами В. Коптілова: «…в ньому здійснюється не тільки подолання просторових відстаней, мовних бар'єрів між співіснуючими в часі культурами, а й перемога над часом» [11, с. 30]. Тому ми можемо констатувати, що інтерес перекладознавців, науковців до дослідження перекладу художніх текстів не згасає, а, навпаки, підсилюється. Одним із аспектів глибокої зацікавленості перекладознавців і науковців у царині перекладу є гендерний аспект. Термін «гендер» був введений в 60-70 роках XX століття і використовувався спочатку в історії, соціології, потім його сприйняла й лінгвістика [10, с. 18]. Вперше термін «*гендер*» використав психолог Р. Столлер в 1968 році для розмежування «маскулінності» (мужності) і «фемінності» (жіночності) як соціокультурних характеристик «чоловічого» і «жіночого» [5].

Сьогодні це поняття має досить широке значення і привертає увагу багатьох дослідників мови. Так, І. Халеєва розглядає поняття «гендер» як «міждисциплінарну інтригу», сукупність обставин, подій і дій, в центрі яких знаходиться людина, особистість [16, с. 9-18]. Ш. Берн описує поняття «гендер» як соціально-біологічну характеристику, за допомогою якої люди дають визначення поняттям «чоловік» і «жінка» [3, с. 10]. За словами Н. Абубікірової, «гендер – … не біологічна стать, а подання (репрезентація) кожного індивіда в межах певних соціальних відносин [1, с. 123-125]. Т. Мельник пропонує наступне визначення поняття «гендер»: «…це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що, насамперед, визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі» [14, с. 11].

А. Кириліна трактує поняття «гендер», як «елемент сучасної наукової моделі людини, що відображає соціокультурні аспекти статі, які фіксуються мовою» [8, с. 6]. О. Горошко стверджує, що за результатами опитування було виявлено, що «…найпоширенішими реакціями на слово гендер стали наступні: «стать», «не чоловік і не жінка», «приналежність (статева)», «обмеження», «дурня собача», «баби придумали», «бабські дурощі», «уявлення не маю», «рівність», «статус», «людина», «не знаю». Наведені реакції свідчать, що гендер, насамперед, асоціюється зі «статтю», «рівністю», «статусом»» [6].

Проблему гендерності в теорії та практиці перекладу науковці почали розглядати порівняно недавно. Якщо взяти для порівняння теорію літератури, то таке поняття як «жіночий роман» давно ввійшло в обіг як звичайна робоча категорія.

За словами Т. Бідної, у центрі уваги перекладу художнього тексту стоять такі поняття як мовна особистість автора та перекладача, а також художній текст із ключовими концептами Жінка та Чоловік, завдяки яким створюється гендерна ієрархія твору. Так, констатує автор, функціонування категорії «гендер» можна досліджувати в таких ракурсах: по-перше, визначення впливу гендерної складової мовної особистості автора на створення гендерної ієрархії художнього тексту та ключових одиниць (концептів Жінка та Чоловік) на прикладі окремих художніх образів; по-друге, розгляд способів прояву мовної особистості перекладачів у вихідному тексті під час реалізації цих ключових елементів художнього тексту – концепту Людина з її статевими складовими Жінка та Чоловік [4, с.472-473].

Сьогодні вивчаючи проблему взаємозв'язку мови і гендера у перекладах, можна виділити наступні напрями досліджень:

1. Виявлення певних розбіжностей на мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, семантичному і синтаксичному.

2. Виявлення розбіжностей у сприйнятті вербальних стереотипів жінками і чоловіками.

3. Виявлення семантичних розбіжностей.

4. Побудова психолінгвістичних теорій, в яких «жіноча» і «чоловіча» мови зводяться до особливостей мовної поведінки жінок і чоловіків.

5. Когнітивне пояснення виявлених показників. У цьому випадку важливим моментом є не лише визначення частоти розбіжностей, але й встановлення зв'язку з різними аспектами картини світу [15, с. 9-10].

На думку авторів А. Кириліної і М. Томської, дослідження гендера у мовознавстві стосується двох груп проблем: по-перше, мова і відображення в ній статі (досліджуються в першу чергу номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду і т.д.; оцінки, які приписуються чоловікам і жінкам і в яких семантичних сферах вони найчіткіше виражені); по-друге, мовна і в цілому комунікативна поведінка чоловіків і жінок (іншими словами, особливості мовлення чоловіків і жінок) [9].

Працюючи з художнім твором, перекладач повинен звертати особливу увагу на контексти, в яких присутні стереотипні судження про чоловіка і жінку як соціальних індивідів [15, с. 151]. О. Містрюкова наголошує: «Поняття «стереотип» у даному випадку трактується як фрагмент концептуальної картини світу, який існує у свідомості індивіда. Особа сприймає будь-який предмет (в тому числі й іншу особу) не тільки в його просторових вимірах і часі, але й в його значенні, яке включає культурні стереотипи і еталони. Оскільки члени певної національної спільноти дивляться на світ і сприймають його ніби через дані психологічні стереотипи, це знаходить своє відображення і закріплюється в мові за допомогою мовних стереотипів і еталонів. З цього виходить, що аналіз мовних стереотипів, з одного боку, дає уяву про психологічні чи ментальні стереотипи суспільства, а з іншого боку, розкриває зміст концепту, який стоїть за цими стереотипами» [15, с. 147]. Таким чином, такі протилежні поняття як: «чоловіче» – «жіноче», «маскулінність» – «фемінність», «інь» – «янь» лежать в основі побудови гендерних стереотипних суджень про чоловіка та жінку.

Схему, яку пропонує Ю. Апресян можна застосувати для аналізу гендерних стереотипів, які знаходять своє відображення в художньому тексті. На його думку, роботу органів чуття людини можна визначити за такими показниками:

1) фізичне сприйняття (зір, слух і т.д.);

2) фізіологічні стани (голод, спрага і т.д.);

3) фізичні реакції на зовнішні чи внутрішні впливи (блідість, холод, жар і т.д.);

4) фізичні дії й діяльність (працювати, малювати, ходити і т.д.);

5) бажання (хотіти, прагнути, віддавати перевагу і т.д.);

6) мислення, інтелектуальна діяльність в цілому (уявляти, оцінювати, пам'ятати і т.д.);

7) емоції (боятися, радіти, любити і т.д.);

8) мова (говорити, радити, жалітися, хвалити і т.д.) [2, с. 353].

Немає сумніву в тому, що художній переклад істотно відрізняється від інших видів перекладу. За словами Б. Криси: «Не передаючи всього, він має можливість передати більше, ніж найдокладніший філологічний «двійник». Він увесь будується на специфіці художнього слова, яке, називаючи тільки окремі риси, викликає в нашій уяві повнозначність і багатство даного явища, відкриваючи ще й невідомий раніше зміст» [12, с. 26]. Важко не погодитися з науковцем, що: «Талант співпережиття, художній смак, творчий досвід, людська доля – все впливає на переклад. Але єдиний предметний доказ особистості перекладача – текст, творчість, втілена в слові.

Аналогія між працею поета й перекладача тут може бути найближча і найвірніша» [12, с 26].

Висновки. Таким чином, працюючи з художнім текстом, перекладач повинен враховувати гендерні й культурологічні особливості мови перекладу, звертати увагу на стереотипні судження про чоловіка і жінку, прагнути бути не лише перекладачем, а й співавтором художнього твору. Оскільки гендерні особливості перекладу художнього тексту ставлять перед перекладачем досить складні завдання, ігнорувати їх він не має права.

Перспективи подальших наукових розвідок. З огляду на те, що гендерні особливості перекладу художнього тексту сьогодні вивчені не в повному обсязі, перед перекладознавцями, науковцями в царині перекладу стоїть важливе завдання: дослідити це питання досконало для того, щоб поповнити перекладацьку науку новими здобутками і допомогти перекладачам в їх нелегкій практичній і теоретичній діяльності.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В НАУЧНЫХ ТРУДАХ

Л. Н. Рубан,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01601, Украина,
E-mail: mlarissa2010@mail.ru

Автор статьи раскрывает гендерные особенности перевода художественного текста. Работая с художественным текстом, переводчик должен учитывать гендерные и культурологические особенности языка перевода, обращать внимание на стереотипные суждения о мужчине и женщине, быть не только переводчиком, а и соавтором художественного произведения. Поскольку гендерные особенности перевода художественного текста ставят перед переводчиком достаточно сложные задачи, игнорировать их он не имеет права.

Ключевые слова: *гендер, перевод, художественный текст, художественный перевод, гендерный стереотип.*

GENDER PECULIARITIES OF TRANSLATION OF A LITERARY TEXT IN SCIENTIFIC STUDIES

L. N. Ruban,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Str., 01601, Kyiv, Ukraine,
E-mail: mlarissa2010@mail.ru

The author reveals the gender-specific translation of a literary text. When translating a literary text a translator should take into account gender and cultural characteristics of the target language, pay attention to the stereotypical judgments about a man and a woman, be not only a translator, but a co-author of a literary text. Since gender-specific translation of a literary text puts before the translator quite complex tasks, he has no right ignore them.

Key words: *gender, translation, literary text, literary translation, gender stereotype.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абубикирова Н. И. Что такое «гендер»? / Н. И. Абубикирова // Общественные науки и современность.- 1996. – № 6. – С. 123-125.
2. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Интегральное описание языка и системная лексикография. Т. 2.– М., 1995. – 767 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. : Прайм – Еврознак, 2004. – 320 с.
4. Бідна Т. Лексичні особливості вторинних текстів (на матеріалі перекладів романів М. Мітчел “Gone with the Wind” та Дж. Голсуорсі “The Forsyte saga”) / Т. Бідна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/2011_95_1/statti/109.pdf

5. Блохина Н. А. Понятие гендера: становление, основные концепции и представления / Н. А. Блохина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gender-cent.ryazan.ru/blohina.htm
6. Горошко О. І. Становлення інформаційного суспільства як фактор трансформації гендерного дискурсу / О. І. Горошко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2008-01/08goiioy.htm
7. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.owl.ru.
8. Кирилина А. В. Гендерные аспекты языка и коммуникации: автореф. дисс. д-ра филол. уаук : 10.02.19 / А. В. Кирилина. – М., 2000. – 38 с.
9. Кирилина А. Лингвистические гендерные исследования / А. Кирилина, М. Томская // Журнал «Отечественные записки». – 2005. – № 2 (22). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.strana-oz.ru/?article=1038&numid=23
10. Коноваленко И. В. Роль гендерного фактора в коммуникативном поведении мужчин и женщин : дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04 / И. В. Коноваленко. – Омск, 2003. – 136 с.
11. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
12. Криса Б. С. Світоглядні аспекти художнього перекладу / Б. С. Криса. – К.: Наукова думка, 1985. – 128 с.
13. Лорбер Дж. Принципы гендерного конструирования / Дж. Лорбер, С. Фарелл // Хрестоматия феминистских текстов : переводы / под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. – СПб., 2000. – С. 186-192.
14. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т. М. Мельник // Основи теорії гендеру. – К. : К.І.С., 2004. – С. 10-29.
15. Мистрюкова Е. В. Средства репрезентации концептов «мужественность» и «женственность» в современном английском языке : дисс. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. В. Мистрюкова. – Самара, 2005. – 229 с.
16. Халеева И. И. Гендер как интрига познания / И. И. Халеева // Гендер как интрига познания. – М. : Рудомино, 2000. – С. 9-18.

Надійшла до редакції 20 листопада 2013 р.